

מרכז טאוב

לחקר המדיניות החברתית בישראל

סדרת החדשונים על שם רוסהנדלר
חדשון מרכז טאוב | מהדורה 3, מס' 1 | ינואר 2011

דבר המנהל

בשנת 1990 היו בישראל רק 2,500 עובדים זרים. בחלוף שני עשורים, אחד מתוך שבעה עובדים במגזר העסקי איננו ישראלי. הזרימה הגדולה של העובדים הזרים אל תוך המדינה, רובם בלתי מיומנים ובלתי משכילים, מלווה בקשיים גוברים עבור עובדים ישראלים שרמת השכלתם נמוכה. אחד המאמרים בחדשון נוגע בסוגיה זו בהקשר של אי-התעסוקה בקרב גברים ערבים בעלי עד עשר שנות לימוד. הסוגיה של העובדים הזרים הינה סימפטום אחד של העדר תכנית מערכתית רצינית להתמודדות עם הבעיות המורכבות והמחריפות בפניהן ניצב שוק העבודה במדינת ישראל. עבודה נוספת הנעשית במרכז, שתופיע בדו"ח מצב המדינה הבא - ותיסקר בחדשונים הבאים - יורדת לעומקם של נושאים מהותיים נוספים, כמו הבעיה ההולכת ומתרחבת של עובדים עניים. הצעות והערות יתקבלו, כתמיד, בברכה.

פרופ' דן בן-דוד

מנהל המרכז

במהדורה זו:

עובדים זרים דוחקים החוצה עובדים ישראלים

(עמ' 5)

לא-מיומנים

קיים מתאם בין העסקת עובדים זרים לבין אי-התעסוקה בקרב גברים ערבים מעוטי השכלה.

קפיצה של 16.7% במדד טאוב לתחושת

(עמ' 6)

הביטחון החברתי בשנת 2010

מדד טאוב, המתבסס על הסקר החברתי של מרכז טאוב, מתקרב השנה לשיא של 66 נקודות, המדד הגבוה ביותר מאז הוחל במדידתו ב-2001. השנה התחוללה תפנית חדה, כאשר מגמת הירידה בשלוש השנים האחרונות התחלפה בקפיצה של כ-17 אחוז. תחושת השיפור משותפת לכל הציבור.

השכלה גבוהה יותר, פערי תעסוקה

(עמ' 2)

נמוכים יותר

שיעורי התעסוקה של מעוטי השכלה נמוכים בהרבה מאלו של בעלי השכלה אקדמית בעוד הפערים בשיעורי התעסוקה בתוך הקבוצה, לפי לאום ולפי מגדר, גדולים בהרבה מהפערים בקרב האקדמאים.

פחות כלי רכב לנפש, צפיפות גבוהה

(עמ' 4)

בכבישים

מספר כלי הרכב לנפש נמוך בישראל לעומת הממוצע המערבי אך רמת הצפיפות על כבישי המדינה גבוהה במידה ניכרת כתוצאה מהשקעות מעטות מדי בכבישים וברכבות.

השכלה גבוהה יותר, פערי תעסוקה נמוכים יותר

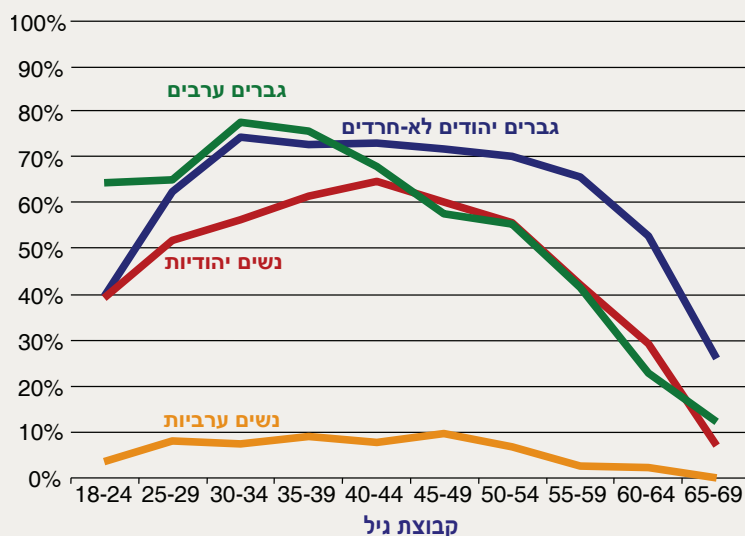
שיעורי התעסוקה של מעוטי השכלה נמוכים בהרבה מאלו של בעלי השכלה אקדמית בעוד הפערים בשיעורי התעסוקה בתוך הקבוצה, לפי לאום ולפי מגדר, גדולים בהרבה מהפערים בקרב האקדמאים.

התרשים הראשון מתמקד בשיעורי התעסוקה של ישראלים בעלי השכלה נמוכה, עד 11 שנות לימוד לכל היותר. הוא מראה שלנשים ערביות בקבוצת השכלה זו שיעורי תעסוקה נמוכים במיוחד, שאינם עולים על 10 אחוזים בכל אחת מקבוצות הגיל. אצל הנשים היהודיות בעלות השכלה נמוכה, שיעורי התעסוקה גבוהים בהרבה – אך גם הם אינם עולים על 60 אחוז. לגבי הגברים, בעוד שאצל צעירים ערבים ברמות השכלה הנמוכות, שיעורי התעסוקה דומים לאלו של בני גילם היהודים, הרי השיעורים יורדים בהתמדה עם הגיל. לקראת שנות הששים לחייהם, שיעורי התעסוקה הם רק כמחצית לעומת השיעורים של הגברים היהודים (ללא החרדים).

קשר החזק בין השכלה ובין שיעורי התעסוקה מאפיין את כל העולם המפותח. לאדם משכיל יש סיכוי גדול יותר להיות מועסק וצפויה לו הכנסה גבוהה יותר. קשר זה בין השכלה, תעסוקה והכנסה, הנובע בעיקר משינויים מבניים המתרחשים במשקים בצמיחה, גבר במהלך העשורים האחרונים. כאשר משקים מתפתחים, גדל הביקוש לעובדים משכילים ומיומנים, ואילו הביקוש לעובדים לא-משכילים ולא-מיומנים יורד באופן יחסי.

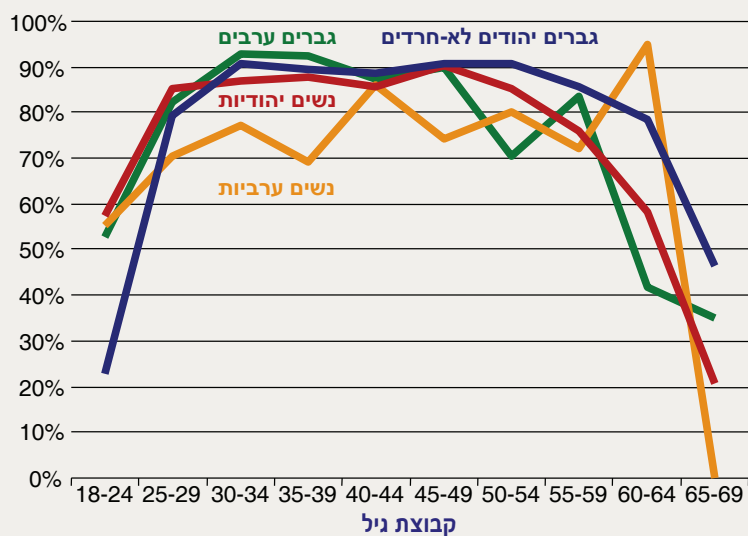
קשר זה חזק גם בישראל והוא חוצה גבולות של מגדר ולאום. בפרק על שוק העבודה בדו"ח מצב המדינה האחרון של מרכז טאוב, מנהל המרכז, דן בן-דוד, מצביע על כך, שהשכלה גבוהה יותר קשורה לא רק לשיעורי תעסוקה גבוהים יותר אלא אף לפערים קטנים יותר בשיעורי התעסוקה בין ערבים ליהודים ובין נשים לגברים.

שיעורי תעסוקה בקרב בעלי 0-11 שנות לימוד, 2008

מקור: דן בן-דוד, מרכז טאוב ואוניברסיטת תל-אביב.
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שיעורי תעסוקה בקרב אקדמאים, 2008

מקור: דן בן-דוד, מרכז טאוב ואוניברסיטת תל-אביב.
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

היקף המשרה. עם זאת, גם "ברומטר" פשוט מסוג זה שונה במידה ניכרת בקרב בעלי השכלה נמוכה לעומת בעלי השכלה גבוהה.

השכלה אקדמאית קשורה לסיכויים גדולים יותר למציאת תעסוקה עבור ישראלים מכל קבוצות הגיל ומכל קבוצות האוכלוסייה. בנוסף להשפעה של חינוך גבוה יותר על הגברת השוויוניות בשיעורי התעסוקה, יש לכך השפעה חיובית מאוד על הצמיחה הכלכלית של המדינה כולה בכך שעולה היכולת הלאומית לקלוט, ליישם, ולפתח טכנולוגיות חדשות - ולא דווקא במגזר טכנולוגיות העלית. ■

התמונה עבור נשים וגברים, יהודים וערבים, בעלי תואר אקדמי שונה לחלוטין. התרשים השני מבליט שני ממצאים חשובים: ראשית, שיעורי התעסוקה של האקדמאים גבוהים בהרבה בכל הקבוצות. שנית, בקרב האקדמאים הפערים בשיעורי התעסוקה בין הקבוצות קטנים בהרבה. בעוד הפער הכולל בין שיעורי התעסוקה של גברים יהודים לא-חרדים ונשים ערביות בגילאי הביניים עולה על 60 נקודות אחוז, בקרב האקדמאים באותה קבוצת גיל ההבדל פחות מ-15 אחוז בממוצע.

חשוב לציין שהתרשימים מתייחסים אך ורק לשיעורי תעסוקה. הם אינם מראים את רמת ההשתכרות או את

פחות כלי רכב לנפש, צפיפות גבוהה בכבישים

מספר כלי הרכב לנפש נמוך בישראל לעומת הממוצע המערבי אך רמת הצפיפות על כבישי המדינה גבוהה במידה ניכרת כתוצאה מהשקעות מעטות מדי בכבישים וברכבות.

מספר כלי הרכב, ומודדים של שטח הכבישים ואורכם (המצביעים על קיבולת הכבישים). במהלך שני העשורים האחרונים, מספר כלי הרכב יותר מהכפיל את עצמו, וכבר בשנת 2006 הגידול עלה על 110 אחוז. הנוסעה גדלה עוד יותר, מעבר ל-130 אחוז. אולם מנגד, שטח הכבישים גדל רק בכ-60 אחוז ואורכם אף גדל פחות. המשמעות היא, שהצפיפות בכבישים גדלה באופן ניכר.

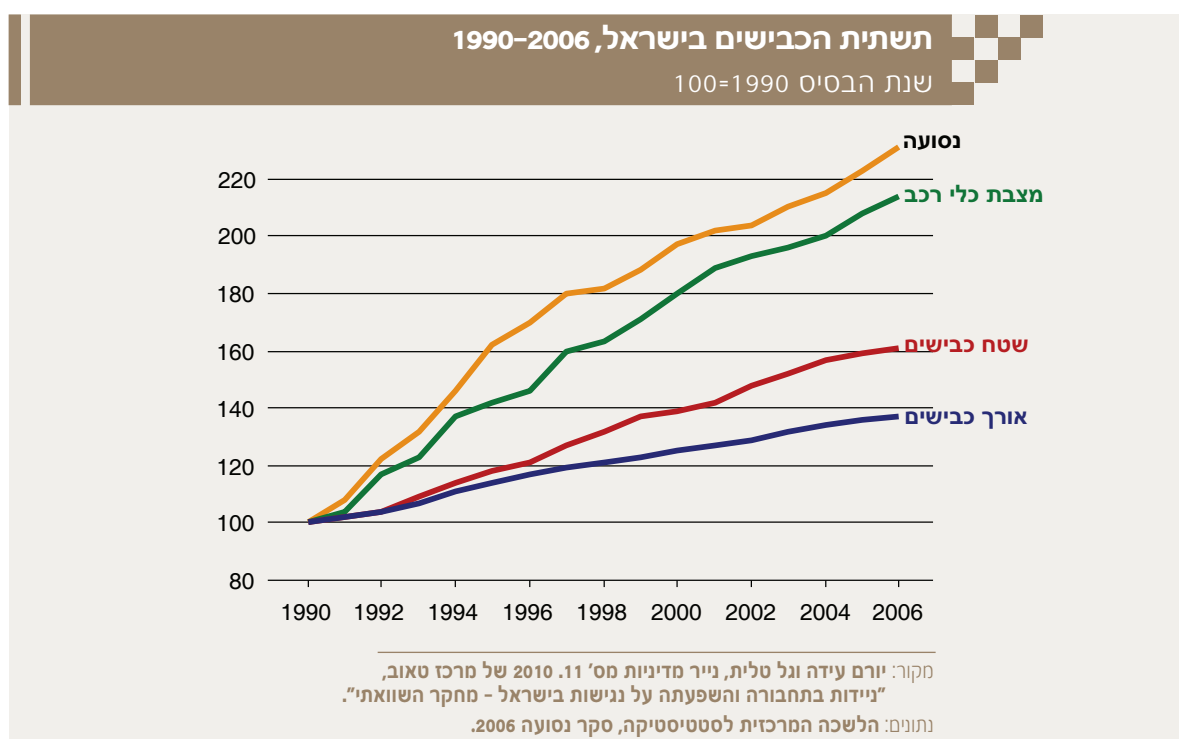
עידה וטלית מצביעים על כך שממדי הגידול בהיקף הנוסעה בכבישים הם בחלקם פועל יוצא של העדר השקעה בתשתיות ראויות בתחבורה הציבורית, שאין ביכולתה לספוג חלק ניכר מן הגידול בהיקף הנוסעה, והוא הוטל עד כה על נסיעה ברכב פרטי.

נדרשת הרחבה ניכרת של מערכת התחבורה בישראל כדי להדביק את קצב הגידול בשימוש בכלי הרכב אשר התרחש בשנים האחרונות. בהמשך יידרשו השקעות גדולות עוד יותר כדי לעמוד בקצב הגידול העתידי הצפוי. בנוסף לכך, גידול בהיצע התחבורה הציבורית ושיפור איכות השירות בה יוכלו להביא להאטה של קצב הגידול בשימוש ברכב הפרטי. ■

תשתית הכבישים איננה עומדת בעומס התנועה ואיננה מדביקה את קצב הגידול בנוסעה (סך הקילומטרים של הנוסעה). בנייר מדיניות חדש של מרכז טאוב, "ניידות בתחבורה והשפעתה על נגישות בישראל - מחקר השוואתי", יורם עידה וגל טלית מצביעים על גודל הפער בין התשתית הקיימת לבין צורכי המשק.

משרד התחבורה מדווח באתר האינטרנט שלו, ש"מספר כלי הרכב בישראל הכפיל את עצמו מכמיליון בשנת 1990 עד כשני מיליון כיום, כאשר גידול האוכלוסייה הסתכם ב-51 אחוז. כתוצאה מכך רמת המינוע עלתה בכ-40 אחוז, לכ-300 כלי רכב לכל אלף תושבים". עם זאת, רמת כלי הרכב הפרטיים לאלף נפש עדיין נמוכה בישראל, בין מחצית לשליש מהרמה המאפיינת את מדינות אירופה וארה"ב, ויש להניח שהעלייה במספר כלי הרכב לנפש תימשך. המשרד מכיר ב"פער הגובר" בין השימוש ובין הקיבולת.

המחקר של עידה וטלית מראה עד כמה הפער משמעותי. בתרשים ניתן לראות את הגידול שחל משנת 1990 בארבעה מודדים מקובלים בתחום: קילומטרים של נסיעה (הנוסעה),

עובדים זרים דוחקים החוצה עובדים ישראלים לא־מיומנים

קיים מתאם בין העסקת עובדים זרים לבין אי־תעסוקה בקרב גברים ערבים מעוטי השכלה.

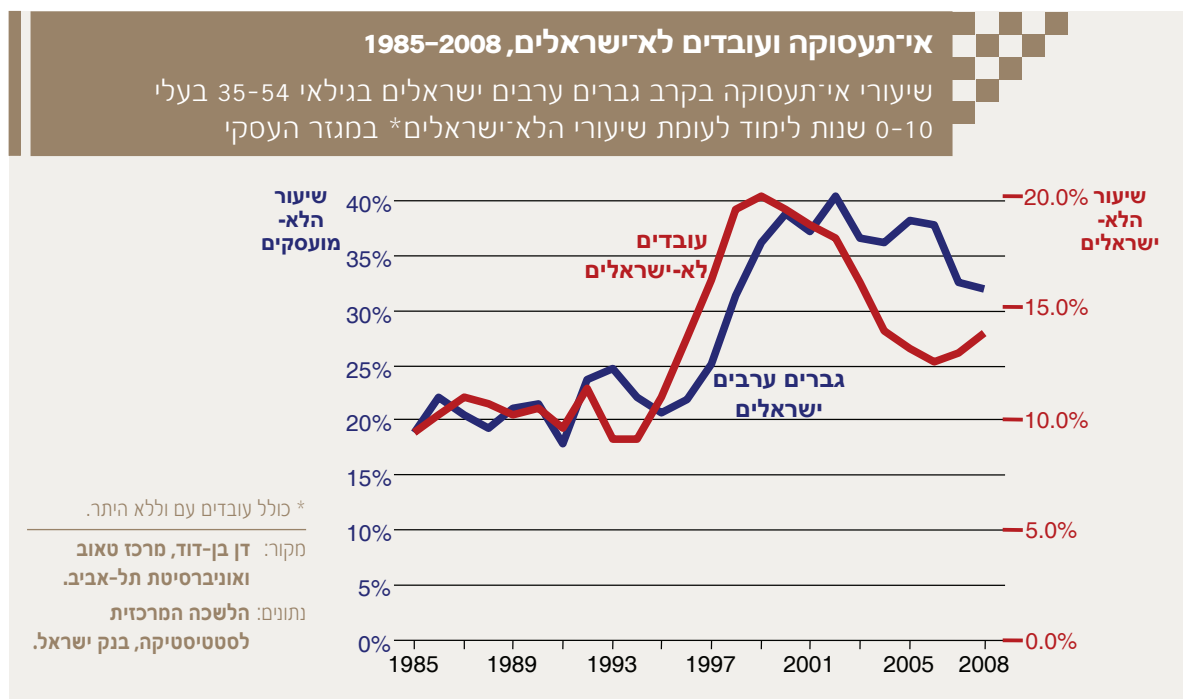
העובדים הלא־ישראלים בתרשים כוללים לא רק עובדים זרים, אשר מספרם עד תחילת שנות ה-90 היה קטן מאוד, אלא גם עובדים פלשתינים מהשטחים. שיעור הלא־מועסקים בתרשים מתייחס לגברים ערבים ישראלים בגילאים 35-54 בעלי 0-10 שנות לימוד. קיים קשר חזק בין שיעור העובדים הזרים במגזר העסקי לבין שיעור אי־התעסוקה בקרב גברים ערבים מעוטי השכלה בגילאי העבודה העיקריים. בעקבות העלייה החדה במספר העובדים הזרים בחלק השני של שנות ה-90 נראית עלייה גדולה בשיעורי אי־התעסוקה של גברים ישראלים ערבים מעוטי השכלה; ובעקבות הירידה בחלקם של הלא־ישראלים בהמשך, נראית ירידה מתונה יותר בשיעורי אי־התעסוקה בקרב הגברים הערבים.

התועלת כתוצאה מהבאת עובדים זרים משתנה בין מדינות. במדינות בהן קיים מחסור בעובדים לא־מיומנים, הבאת הזרים אינה יוצרת בעיה של דחיקה החוצה של עובדים מקומיים. אבל ישראל מתאפיינת זה עשרות שנים במספר גדול יחסית של עובדים, החסרים כישורים בסיסיים לתעסוקה במשק המודרני. לכן, הזרימה הגדולה של עובדים זרים לישראל, בעלות העסקה נמוכה מזו של ישראלים, מביאה לפגיעה בשכרם של ישראלים לא־מיומנים ומגבירה את הקושי שלהם למצוא תעסוקה. ■

ספר העובדים הזרים בישראל גדל ממספר זניח לפני שני עשורים לקרוב ל-200 אלף עובדים ושיעורם מכלל המשרות במגזר העסקי הישראלי נאמד במעל לעשרה אחוזים.

המדיניות ארוכת השנים של אישורה ואף עידודה של הכנסת עובדים זרים שנויה במחלוקת – לא רק מבחינה אזרחית אלא גם מבחינה כלכלית. המתנגדים להכנסת זרים טוענים, שהעובדים הזרים דוחקים החוצה עובדים מקומיים, וכי המדיניות הנוהגת מטיבה עם המעסיקים על חשבון האוכלוסייה הפגיעה ביותר – עובדים מעוטי השכלה. התומכים במדיניות זו טוענים, שהזרים מועסקים לרוב במגזרים שהישראלים אינם פונים לעבוד בהם. לפיכך – לטענתם – הזרים ממלאים תפקיד חשוב בהחזקת מגזרים מקומיים חיוניים בלי להסב נזק כלשהו.

מנהל מרכז טאוב, דן בן-דוד, עסק בסוגיה זו בפרק על שוק העבודה בדו"ח מצב המדינה האחרון שפרסם המרכז. כפי שניתן לראות בתרשים, הוא מצא ראיות לקשר בין חלקם של העובדים הזרים במגזר העסקי ובין שיעורי אי־התעסוקה של גברים ערבים מעוטי השכלה.

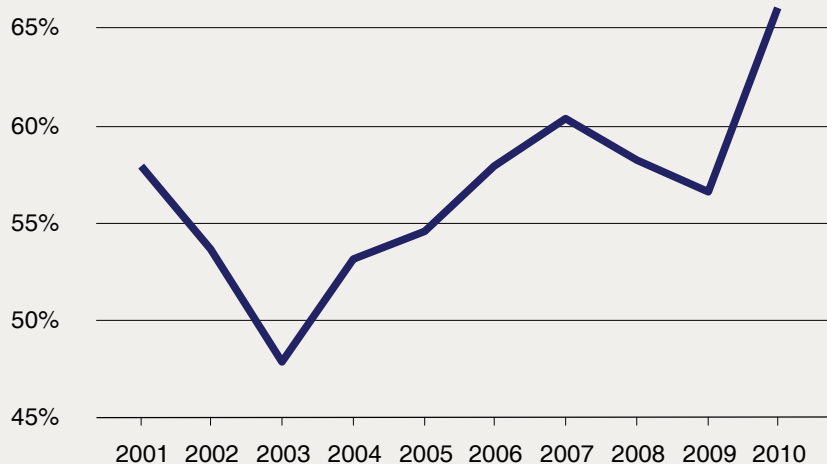
קפיצה של 16.7% במדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי בשנת 2010

מדד טאוב, המתבסס על הסקר החברתי של מרכז טאוב, מתקרב השנה לשיא של 66 נקודות, המדד הגבוה ביותר מאז הוחל במדידתו ב-2001. השנה התחוללה תפנית חדה, כאשר מגמת הירידה בשלוש השנים האחרונות התחלפה בקפיצה של כ-17 אחוז. תחושת השיפור משותפת לכל הציבור.

של 65.6 נקודות, גבוה ביותר מ-9 נקודות מהמדד בשנה שעברה וגבוה מכל השנים בהן נערך סקר המרכז (ראה תרשים למטה). למעשה, מדד טאוב נמצא במגמת עלייה מתמדת מ-2003. המשבר העולמי בשנים 2008 ו-2009 לווה בירידה בתחושת הביטחון אך עם התחזקות התחושה של יציאה מהמשבר באה קפיצה גדולה ב-2010, שהחזירה את המדד אל אותו מסלול ארוך טווח עליו היה מאז 2003.

מדד טאוב עוקב אחרי תחושת הביטחון החברתי של הציבור זה עשור. המדד יפורסם במלואו בדו"ח מצב המדינה הבא של מרכז טאוב, כחלק מפרק "הסקר החברתי - 2010", שנכתב על-ידי נחום בלס ודלית נחשון-שרון. המדד מבוסס על שאלות הנוגעות לשינויים ברמת החיים, חשיפה לאלימות, ביטחון כלכלי בסיסי וחשש מפני אבטלה. הוא נע בטווח שבין 0 (המצב הגרוע ביותר) ל-100, המצב האופטימלי. מדד טאוב לשנת 2010 טיפס לרמת שיא

מדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי, 2001-2010

מקור: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
נתונים: מרכז טאוב, עיבוד מתוצאות הסקר החברתי, שנים שונות.

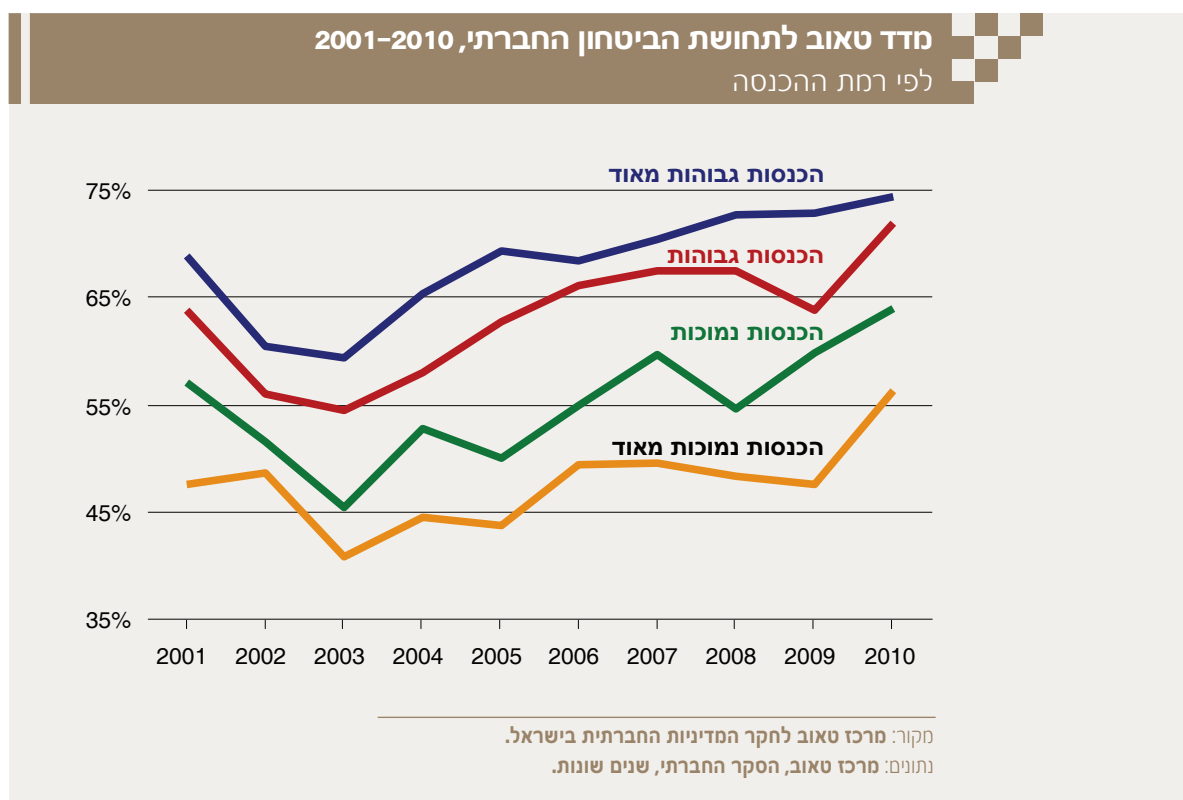
הפערים בין קווי המגמה של הקבוצות השונות הם די יציבים והעלייה במדד מאז 2003 חלה אצל כל קבוצות ההכנסה.

העלייה המתונה ביותר התרחשה אצל בעלי ההכנסות הגבוהות בהרבה מהמוצע, אם כי המדד שלהם עדיין

החלוקה של האוכלוסייה לפי רמות הכנסה מגלה הבדלים ברורים בין הקבוצות, אך קיים דמיון רב בין קווי המגמה של המדד. מצד אחד, קווי המגמה של המדד, המדורגים זה מעל זה וחושפים את הפער בתחושת הרווחה בין הקבוצות ברמות ההכנסה השונות (תרשים בעמוד הבא). מצד שני,

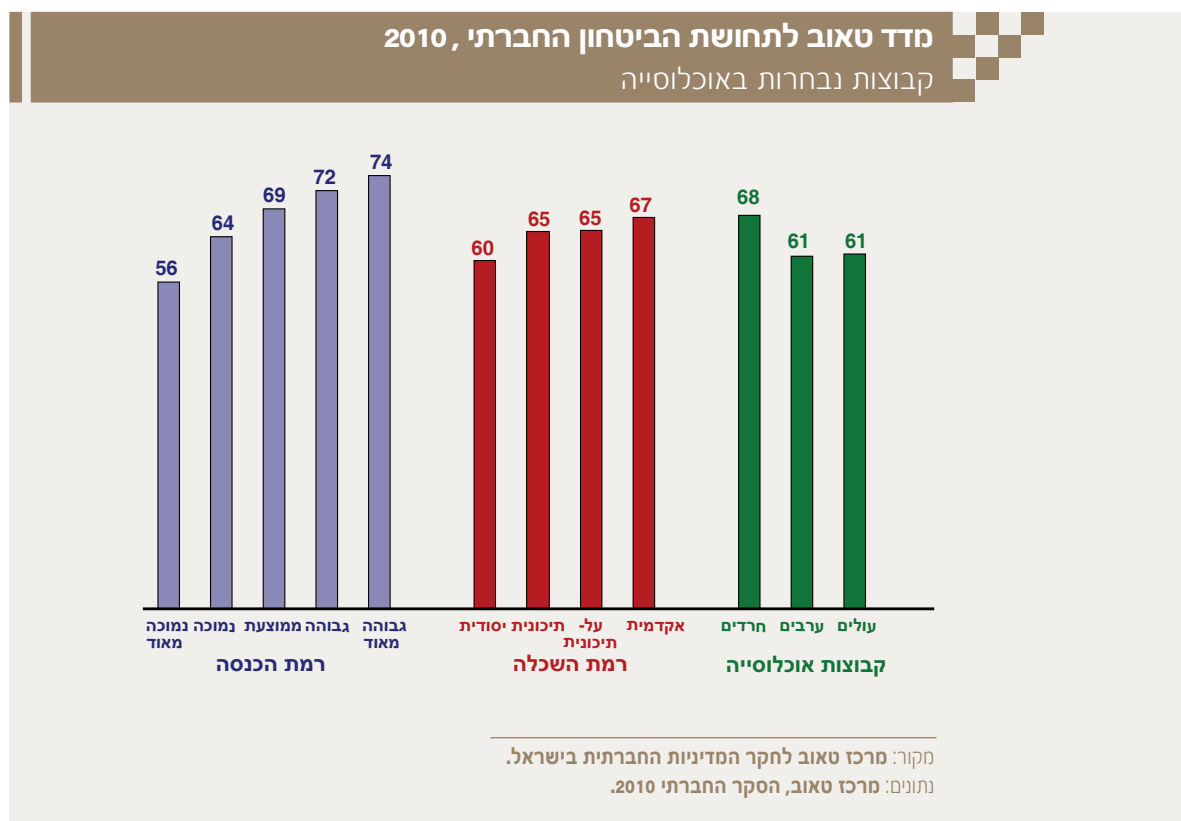
גם המדד של בעלי הכנסות הנמוכות מאוד מהמוצע עלה במידה ניכרת, ל-56 נקודות, לאחר יציבות של כמה שנים ברמה נמוכה של כ-49-47 נקודות. השנה רמת המדד היא הגבוהה ביותר, והפער לעומת הקבוצה של בעלי הכנסות הגבוהות בהרבה מהמוצע מצטמצם לעומת שנת 2009, מ-25 ל-18 נקודות (ראה תרשים).

הגבוה ביותר הוא הגיע השנה לשיאו ברמה הגבוהה של 74.4 נקודות, לעומת 72.6 ב-2009. המדד של הקבוצה הבאה ברמתה, של בעלי ההכנסות הגבוהות מעט מן הממוצע, מטפס השנה ומתקרב למדד של בעלי ההכנסות הגבוהות בהרבה: המדד עולה ל-72 נקודות לעומת 61 בשנה הקודמת (גידול של 18 אחוז). ממצאים אלה רומזים על כך שהתופעה של שחיקת מעמד הביניים, שזכתה לתשומת לב רבה בכלי התקשורת, לא באה לידי ביטוי בשנה האחרונה ככל שמדובר בתחושות של אותו הציבור.

המדד של ערביי ישראל, מהאוכלוסיות החלשות יותר חברתית-כלכלית, נמוך יחסית - 61 נקודות - ולמרות שהוא מציג עלייה משמעותית לעומת השנה הקודמת הוא נמוך מהמוצע. מצוקתה של האוכלוסייה הערבית בישראל באה לידי ביטוי בתשובות לשאלות הסקר על רמת החיים: שיעור המתקשים לעמוד בצרכי הקיום הבסיסיים גבוה במיוחד בקרב ערביי ישראל - מדובר בכמעט מחציתם (46 אחוז) לעומת 22 אחוז בקרב היהודים. החשש של ציבור זה מפני האפשרות שייקלעו למצוקה גבוהה וכן גבוה יותר שיעור הסבורים שתחול הרעה רבה או מסוימת במצבם הכלכלי בשנה הקרובה.

ההבדלים ברמת ההשכלה אינם מגלים פערים גדולים בתחושת הביטחון החברתי כמו הבדלים ברמת ההכנסה (ראה התרשים בעמוד הבא). הממצא עקבי לאורך השנים. המדד של האקדמאים לשנת 2010, לדוגמה, שהוא הגבוה ביותר ביחס לעבר, עומד על 67 נקודות. המדד של בעלי השכלה על-תיכונית ושל בעלי השכלה תיכונית מלאה - 65 נקודות והמדד של בעלי השכלה נמוכה יותר - 60 נקודות. מעניין לציין, כי המדד של האקדמאים דומה למוצע הכללי של האוכלוסייה - 65.6.

למשתנים שנבדקו. גם חוקרים אחרים גילו שאוכלוסייה זאת מתאפיינת ברמות גבוהות של שביעות רצון מן החיים ומן המצב הכלכלי חרף רמת ההכנסות הנמוכה. אך גם ייתכן שהאוכלוסייה החרדית נהנית ממקורות הכנסה נוספים – בין אם מעבודה ובין אם מקורות אחרים – המשפיעים על תחושת הביטחון החברתי-כלכלי שלה.

העולים מחבר העמים לשעבר מיוצגים על-ידי מדד נמוך יחסית – 61 נקודות. אמנם גם המדד לקבוצה זו מציג עלייה לעומת השנה שעברה אך הוא נמוך בהרבה מן הממוצע. קבוצה זו מתגלה בסקר כאוכלוסייה שרמת החיים שלה בלתי מספקת ובלתי משביעת רצון (שיעור המדווחים כי הם מתקשים לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים גבוה יחסית) וגם אינה מגלה אופטימיות לגבי העתיד הקרוב או הרחוק יותר. ■

לגבי החרדים, המדד לשנת 2010 של קבוצה זו באוכלוסייה גבוה יחסית. הוא קרוב ל-68 נקודות, גבוה לעומת השנים שעברו וגבוה מן הממוצע של האוכלוסייה. הממצאים הללו מעניינים, היות שמקובל לשייך את החרדים לקבוצות החלשות מבחינה כלכלית ואינדיקטורים אובייקטיביים רבים על רמת ההכנסות של משקי הבית שלהם ועל שיעורי העוני בקרבם מעידים על כך. אולם בסקר מרכז טאוב, בשאלות על רמת החיים, החרדים אינם מעידים על עצמם שהם מתקשים לעמוד בצורכי הקיום ואינם חשים שמצבם הורע בשנים האחרונות. גם החשש שלהם מפני האפשרות שייקלעו למצוקה נמוך יחסית והם מתגלים כאופטימיים ביותר מבין כל הקבוצות בחברה בציפייה שיחול שיפור. היות שהסקר נועד לשקף את התחושה הסובייקטיבית, ייתכן שההבדלים בין מגזרי החברה נובעים מהגדרות שונות של צורכי קיום בסיסיים או ממערכת ערכית המייחסת פחות חשיבות

המרכז נוסד ב-1982 ביוזמתם של הרברט מ' סינגר, הנרי טאוב, וארגון הג'וינט האמריקאי. המרכז ממומן באמצעות קרן צמיתה שהוקמה על-ידי קרן הנרי ומרלין טאוב, קרן הרברט ונל סינגר, ג'יין וג'ון קולמן, קרן משפחת קולקר-סקסון-הלוק, קרן משפחת מילטון א' ורוזלין ז' וולף, וארגון הג'וינט האמריקאי.

רח' האר"י 15, ת"ד 3489, ירושלים טלפון: 02-567-1818 פקס: 02-567-1919 דוא"ל: info@taubcenter.org.il
אתר המרכז: www.taubcenter.org.il